

# Klasik Türk Şiirinde Osmanlı Eğence Hayatının Bir Yansıması: Mehtabiyeler\*

HAYRİYE DURKAYA \*\*

A Reflection Of Ottoman Nightlife In Classical Turkish  
Poetry: Mehtabiye

## Ö Z E T

Mehtap sefaları, kayıklarla Boğaziçi'nde düzenlenen bir ay ışığı eğlencesidir. Osmanlı gündelik hayatında kendine yer edinen mehtap âlemleri, uzun yıllar İstanbul halkı tarafından ilgi görmüştür. Ay ışığı altında kayıklarla Boğaziçi'nin çeşitli semtlerine giden mehtapçılar, başka bir ifadeyle mehtap âlemlerine katılanlar, musiki eşliğinde gönüllerince vakit geçirmişlerdir. Mehtap âlemleri, klasik Türk edebiyatı şairlerinin de dikkatini çekmiş olacak ki özellikle 18. yüzyıl şairleri olmak üzere bazı şairler, şiirlerinde mehtap eğlencelerinden söz etmiştir. Bu çalışmada mehtap sefalarını işleyen divan şairlerinin kim olduğu belirlenmeye çalışılmış ve bu sefaların işlendiği manzumelerin türünün "mehtabiye" olarak adlandırılacağı kanaatine varılmıştır. Mehtap eğlenceleriyle ilgili tespit edilebilen kavramlar ise ilgili metinler üzerinden incelenmiştir.

## ABSTRACT

Mehtap enjoyment is a moonlight entertainment organized in the Bosphorus with boats. The moonlight entertainment, which has taken their place in the Ottoman daily life, has attracted the attention of the people of Istanbul for many years. The moonlighters who went to the various districts of the Bosphorus with boats under the moonlight, in other words, those who participated in the moonlight entertainment, spent time as they wish accompanied by Ottoman music. The moonlight entertainment, which seems also caught the attention of classical Turkish literature poets, especially the 18th-century poets, and others as they mentioned the moonlight entertainment in their poems. In this study, the divan poets who used moonlight entertainments in their poems is tried to be revealed and it was concluded that the poems that are about the moonlight entertainments can be called as "mehtabiye". Concepts that can be determined about moonlight entertainment are examined through related texts.

## ANAHTAR KELİMELE R

Klasik Türk edebiyatı, Osmanlı eğlence hayatı, mehtap, mehtap eğlenceleri, mehtabiye.

## KEYWORDS

Classical Turkish literature, Ottoman nightlife, moonlight, moonlight entertainments, mehtabiye.

\* Makalenin Geliş Tarihi: 6.02.2020/ Kabul Tarihi: 16.03.2020.

\*\* Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (hayriye.drky@gmail.com), ORCID: 0000-0003-1373-4284.

## Giriş

Geçmişten günümüze edebiyata kaynaklık eden konulardan biri sosyal hayattır. Bulunduğu devre ve yaşadığı muhite kayıtsız kalmayan her yazar, doğrudan veya dolaylı bir şekilde eserinde toplumsal hayata dair paylaşımlarda bulunur. Bu açıdan bir milletin edebiyatı, aslında bir medeniyetin tarihi hakkında bilgi verebilecek mahiyettedir. O hâlde Osmanlı Devleti zamanında şekillenen ve muteber eserler veren klasik Türk edebiyatı, Osmanlı toplum hayatından izler taşır. Türk-İslam dairesi içerisinde olgunlaşan klasik Türk edebiyatı, şekil ve muhteva bakımından kendine mahsus bazı kurallara sahiptir ki şairler, bu sınırlar dâhilinde eserler vermiştir. Daha çok manzum şekilde yazılan bu metinlerde, sosyokültürel hayatın bir parçası olan eğlenceye ait bazı bilgileri bulmak mümkündür.

Osmanlı'da pek çok hususta olduğu gibi eğlence hayatının merkezi de İstanbul'dur ve "taşra halkının hayal dahi edemeyeceği eğlenceler, şenlikler, coşkulu kutlamalar İstanbul'da yaşanır." (Sakaoğlu ve Akbayar 1999: 12). Burada eğlencenin doğal bir istekten çok âdeta temel bir ihtiyaç hâline geldiği bir dönem vardır ki bu ise Sultan III. Ahmet ile damadı Sadrazam İbrahim Paşa'nın aktörlüğünü yaptığı Lale Devri'dir. 1718-1730 yılları arasına karşılık gelen Lale Devri, şaşaalı bir eğlence hayatının sahnesi konumundadır.

III. Ahmet ile İbrahim Paşa'nın zevküsafaya düşkünlüğü ve güzelliğe olan meyilleri, İstanbul'da sayfiye hayatını canlandırır (Sevengil 1927: 110); böylelikle eğlence hayatı, mesire denen gezinti yerleri ile kırlara taşınır. İbrahim Paşa, padişah için Kâğıthane'de Sâdâbâd Kasrı'nı yaptırır ve bu tarihten sonra eğlencenin merkezi Sâdâbâd olur (Altınay 2010: 29). Seyyid Vehbî, güneş ve aya benzettiği III. Ahmet ile damadının, bir kayıkla ağaçlar altında dolaşmasını şöyle anlatır:

Bindi bir zevraka damadı ile hazret-i şâh

Burc-ı âbide kıran eyledi san mihr ü mâh (Altınay 2010: 41)

Lale Devrindeki bir diğer eğlence ise geceleri düzenlenen Çırağan eğlenceleridir. Çırağan eğlencelerinin tertip edildiği Topkapı Sarayı, mehtabın olduğu günlerde rengârenk ışıklar altındadır (Altınay 2010: 43).

Lale Devrinin renkli hayatı metinlerde de yerini alır; dönem şairleri Sâdâbâd ve eğlence hayatına kayıtsız kalmayarak birçok şiir söyler. Bu şairlerinden biri de III. Ahmet'le tanıştıktan sonra yıldızı parlayan Nedim'dir. Nedim, Lale Devri şairi dendiğinde akla gelen ilk isimdir. Sâdâbâd eğlencesi, canlı bir tasvirle Nedim'in şarkısında şu şekilde yer alır:

Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâşâda  
Gidelim serv-i revânım yürü Sadâbâd'a  
İşte üç çifte kayak iskelede âmâde  
Gidelim serv-i revânım yürü Sadâbâd'a

Gülelim, oynayalım kâm alalım dünyâdan  
Mâ-i tesnîm içelim çeşme-i nev-peydâdan  
Görelim âb-ı hayât aktığın ejderhâdan

Gidelim serv-i revânım yürü Sadâbâd'a (Nedim Divanı) (Macit 2016: 278)

Lale Devri ile ihya olan Osmanlı eğlence hayatı, zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Yazları veya kışları halkın hoşça vakit geçirme gayesi, beraberinde farklı eğlence faaliyetlerinin düzenlenmesini sağlar. Bunlardan biri de yaz aylarında düzenlenen mehtap âlemleridir. Zamanla bir gelenek hâline gelen bu âlem, divan şiirine kaynaklık eden konulardandır. Bu durumda mehtap eğlencelerinin anlatıldığı şiirlerin, tür olarak nasıl tanımlanacağı sorusu akla gelmektedir.

### **Bir Tür Olarak Mehtabiye/Mehtâb-nâme**

Edebî metinlerin tasnifinde kullanılan başlıklardan biri tür ve tarzdır. Metinlerin neye göre sınıflandırılabilceği hususunda ise farklı görüşler mevcuttur. Ancak bu konudaki en önemli hususun eserin içeriği olduğu söylenebilir. Klasik Türk edebiyatında şekil yönünden gazel, kaside, mesnevi gibi başlıklara ayrılan manzumeler, içerik açısından da tasnif edilebilir ki bu durumda tür problemi devreye girer.

Muhteva yönünden gruplandırılan şiirler buna göre baharı anlatıyorsa "bahariye", kıştan söz ediyorsa "şitaiye", bir padişahın tahta çıkışı tasvir ediliyorsa "cülusiye", yapılan savaşlar dile getiriliyorsa "gaza-nâme", sonbahar konusu ifade ediliyorsa "hazaniye"... olarak

adlandırılır (Saraç 2014: 25). Daha çok işlenen konuyla bağlantılı olarak belirlenen türler, şairin ve dönemin tanınmasına yönelik farklı bilgiler sunduğundan önemlidir. Ayrıca yapılan tür tespitleri, metinlerin daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesini sağlar (Batislam 2016: 13).

Divan edebiyatında din, toplum ve tabiat (Akkuş 2006: 21) ana başlıkları altındaki türlerin sayısı oldukça fazladır ve her geçen gün literatüre yeni türler eklenmektedir. Bunlardan biri de henüz literatürde yer almayan ve hem tabiat hem de toplum başlığı altında değerlendirilebilecek olan mehtabiye/mehtâb-nâmelerdir.

Mehtap eğlencelerini anlatan manzumelere “mehtabiye” veya “mehtâb-nâme” demek mümkündür. Osmanlı eğlence hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar ve sözlüklerde mehtabiye kelimesinin “mehtap için yazılmış şiir” (Devellioğlu 2013: 699), “mehtap şiiri” (Kanar 2013: 1613) olarak tanımlanması, türü nitelendirme konusunda yol gösterici olmuştur. Ayrıca mehtabı tasvir ederek ilk mehtap kasidelerini yazan Şeyh Galib (öl. 1799) (Ayvazoğlu 2008: 64), ilgili kasidelerinin başlığında (Kasîde-i Mehtâbiyye Der-Vasf-ı Şerîf-i Sultân Selîm Hân-ı Sâlis ü Şehîd Neverallâhü Merkadehû” ile “Diger Kasîde-i Mehtâbiyye Ber-Evsâf-ı Şâh-ı Şehîd Sultân Selîm Han-ı Sâlis Rahmetullahî Aleyh) “mehtabiyye” kelimesini kullanır.

O hâlde mehtaplı gecelerde, kayıklar eşliğinde Boğaziçi’nde düzenlenen sazlı-sözlü eğlencelere mehtap âlemi; bu âlemi konu edinen anlatılara ise mehtabiye/mehtâb-nâme demek uygundur.

Klasik Türk edebiyatında tespit edilebilen mehtabiyeler şunlardır:

*Nâşid Divanı* 1. şarkı (Alıcı 1998: 230); *Esrar Dede Divanı* 207. gazel (Horata 2019: 326); *Şeyh Galib Divanı* Mısra-ı Salis, 22. gazel, 24. gazel (Okçu 2011: 341, 360, 362); *Muvakkitzade Pertev Muhammed Divanı* 38. gazel (Bektaş 2017: 58); *III. Selim (İlhamî) Divanı* 125. gazel (Yılmaz 2001: 108); *Enderunlu Fazıl Divanı* (Enderunlu Fazıl 1258: 3, 6); *Enderunlu Vasıf Divanı* 11. gazel, 19. musammat, 20. musammat, 24. musammat, 28. musammat, 127. musammat, 131. musammat, 143. musammat (Gürel 283, 388, 389, 392, 395, 465, 468, 477); *Halim Giray Divanı* 90. gazel (Toparlı ve Çöğenli 1992: 102); *Antepli Aynî Divanı* 9. gazel (Arslan 2004: 97); *Sermed Divanı* 23.

şarkı, 37. şarkı (Yıldız 2002: 227, 241); *Şeyhülislam Arif Hikmet Beyefendi* (Kemikli 2011: 102); *Şeref Hanım Divanı* 10. şarkı (Arslan 2018: 358).

Tümüyle mehtap âlemlerinin anlatılmadığı ancak bu eğlenceye dair göndermelerin yapıldığı manzumeler de tespit edilmiştir:

*Edirneli Kâmî Divanı* 176. gazel/2, 180. gazel/4, 182. gazel./2, 207. gazel/1 (Yazıcı 2017: 259, 261, 262, 273); *Nedim Divanı* 73. gazel/3-5-6 (Macit 2016: 329); *İzzet Ali Paşa Divanı* 114. gazel/7 (Aypay 1998: 236); *Mustafa Rahmî Divanı* 133. gazel/4 (Elmas 1997: 118); *Nevres-i Kadim Divanı* 9. gazel/3 (Akkaya 1994: 440); *Koca Ragıp Paşa Divanı* 9. gazel/5 (Yorulmaz 1989: 76); *Haşmet Divanı* 18. gazel/3 (Aksoyak ve Arslan 2018: 134); *Kânî Divanı* 138. gazel/5 (Yazar 2017: 224); *Esrar Dede Divanı* 214. gazel (Horata 2019: 334); *Şeyh Galib Divanı* 268. gazel/6 (Okçu 2011: 516); *Neyyir Abdülhalim Dede Divanı* (Altunel 1995: 166); *Neşet Divanı* 36. gazel/1,4 (Oğraş 1991: 242); *Muvakkitzade Pertev Muhammed Divanı* 294. gazel./5, 369. gazel/2-5 , 434. gazel/2, 501. gazel/1-4, 10. tahmis/2, 63. muaşşer/5, 350. gazel/2, 536. gazel/3 (Bektaş 2017: 196, 237, 271, 307, 361, 433, 226, 326); *III. Selim (İlhamî) Divanı* 9. şarkı/1, 146. gazel/2, 179. gazel/1, 181. gazel/1-2, 36. şarkı/1, 90. şarkı/4, 6. müfred (Yılmaz 2001: 322, 91, 111, 112, 152, 189, 249); *Sünbülzade Vehbi Divanı* 22. kaside/11-12, 30. kaside/13-14-15-16 (Yenikale 2017: 115, 157); *Refi Amidî Divanı* 13. kaside/2, 114. gazel/1 (Aydemir 1989: 55, 124); *Refî-i Kalayî Divanı* 7. gazel./8, 11. gazel/6 (Alpaydın 2007: 340, 343); *Enderunlu Vasif Divanı* 78. musammat/3 (Gürel 431); *Keçecizade İzzet Molla Divanı* 296/5 (Şahin 2004: 458); *Antepli Aynî Divanı* 21. gazel/6, 71. gazel/4, 94. gazel/3, 119. gazel/3, 48. gazel/3, 122. gazel/4 (Arslan 2004: 105, 135, 146, 164, 122, 166); *Tahir Selam Divanı* 8. gazel/1 (Nas 2019: 89); *Sermed Divanı* 51. gazel/5 (Yıldız 2002: 203); *Leyla Hanım Divanı* 15. şarkı/4, 1. müsemmen/4 (Arslan 2003: 330, 154); *Şeyhülislam Arif Hikmet Beyefendi* (Arif Hikmet 1283: 174); *Fatin Divanı* 6. şarkı/2 (Erdoğan 2007: 229); *Hersekli Arif Hikmet Divanı* (Hersekli Arif Hikmet 1335: 274).

Yapılan incelemeler neticesinde mehtabiye türündeki ilk manzumenin, Nâşid'in (öl. 1792) şarkısı olduğu görülmektedir. Tüm şiir boyunca işlenmesi dahi mehtap âlemlerine değinen ilk şairin ise Edirneli Kâmî (öl. 1724) olduğu söylenebilir.

Mehtabiyeler incelenmeden önce, türe ad olan mehtap eğlencelerinin ne olduğunu iyice kavramak gerekir. Bu açıdan Abdülaziz Bey'in *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri* adlı kitabı, mehtap âlemleri hakkında detaylı bilgi edinilebilecek bir eserdir. Abdülaziz Bey, mehtap seyirlerinin üç şekilde olduğunu ifade eder:

Birincisi gizlice düzenlenen külfetsiz merasimlerdir. Bir iki ahbap, saz takımı olmadan Boğaziçi'nde iki saat kadar dolaşır, sazlarla seyre çıkan diğer kayıkları dinler ve yalya geri dönerdi. İkincisi bilhassa davet edilen ya da tesadüfen toplanan ahalinin düzenlediği sefalardır. Yalılarda yemeklerini yiyen sakinler, saz takımı ile kayıklara yerleşir; mehtap seyredildikten sonra yatmak için misafirlerle beraber sahilhâneye gelirdi. Kuş sütü eksik olmayan sofralarda ağırlanan misafirler, pek hoş vakit geçirirdi. Diğer gezinti şekli ise sırf mehtap seyri için davet edilen misafirlerin katıldığı seremonidir. Özel saz takımları ve misafirler için yemekler hazırlanır, ziyafetler tertiplenirdi. Hatta havai fişek gösterileri yapılarak gece, iyice aydınlatılırdı. Verilen ziyafetlerde taze mevsim balıkları, kuzu dolmaları, börekler, tatlılar, buzlu hoşafklar, şerbetler, kahveler, dondurmalar; yiyecekleri muhafaza etmek için karlıklar, çubuk ile tütün, çakmak ve kav alınır (Arısan 2000: 287-290).

Mehtap eğlenceleri kendine ait ritüelleri olan bir seremoni gibidir ve bu seremoniye mahsus bazı kavramlar bulunmaktadır. Örneğin "Valde Paşa'nın Mehtabı" şeklindeki bir ifade ile mehtap âlemini düzenleyen Valde Paşa adında bir kişinin olduğu; "mehtapçılar" kelimesiyle mehtap eğlencesine katılanlar kastedilir (Hisar 1995: 14). Mehtap eğlencelerine değinen şiirler incelendiğinde ise bu şölene münhasır bazı ifadelerin varlığı görülür. Mehtaba çıkmak, mehtap etmek fiilleri; şeb-i mehtab, safa-yı mehtab, âlem-i mehtab, cünbüş-i mehtab, seyr-i mehtab, zevk-i mehtab, serv-i simin (ay ışığının denizdeki aksi, gümüşten bir servi ağacına benzetilir.) tamlamaları, bu kavramlardan bazılarıdır.

Mehtap âlemleri, ferdi bir eğlenceden ziyade toplumun birlikte hoşça vakit geçirdiği faaliyetlerdendir. Daha çok yazın tertip edilen "bu eğlencelerde iki bin üç bin kayık yer alır. Kayıklar, yan yana gelince Kanlıca'dan Emirgân'a uzanır ve o geceler seyrü sefer durdurulur." (Sakaoğlu ve Akbayar 1999: 143). Bu bakımdan Boğaziçi halkının, mehtap âlemlerine fazlasıyla iştirak ettiğini söylemek mümkündür.

Yahya Kemal, bir dostuyla mehtap sefasını işlediği *Mihrabad* şiirini yorumlarken mehtap âlemlerinin, 17. yüzyılda Şeyhülislam Bahayî tarafından başlatıldığını söyler. Fakat Yahya Kemal'in bu bilgiye nereden ulaştığı bilinmemektedir. Zira *Bahayî Efendi Divanı*'nda mehtap gezileri ile alakalı herhangi bir mısra bulunmamaktadır<sup>1</sup>. Bahayî Efendi'nin görkemli yalısının bulunduğu körfeze Bahayî körfezi denmesi ve bu ismin 19. yüzyılın sonlarına kadar kullanılması (Ayvazoğlu 2013: 136) Bahayî Efendi'nin bu eğlencenin öncüsü olup olmadığı bilinmese de mehtap gezintilerdeki yerini gösterir niteliktedir.

Bahayî Efendi'den sonra İstanbullulara mehtabı en çok sevdiren bir diğer isim ise I. Mahmut'tur. I. Mahmut, saltanatı (1730-1754) boyunca sık sık serv-i simin seyrine çıkmış, Topkapı Sarayı'ndan mehtapla suyun buluşmasını seyretmiştir (Sakaoğlu vd. 1999: 145).

Hisar'ın çocukluk arkadaşı Said Naum Duhani ise kendisinin yazdığı hatıra kitabında, 1896 senesinden sonra mehtap sefasının yapılmadığını ifade eder. Fakat Hisar, bir Boğaziçili olarak bu eğlencenin bir hayli zaman daha devam ettiğini belirtir (Hisar 1995: 194). 19. yüzyıl şairlerinden Sıdkî (1890-öl.?), eski mehtap eğlencelerinin kalmadığını ifade ederek o eski günler için "Boğaz'da Mehtap" başlıklı bir mersiye yazar:

Bu temâşânın önünde içini çekti Boğaz

Dedi şair, kırılan sazlara bir mersiye yaz (Baştuğ 2002: 2171)

Mehtap eğlencelerinin son demlerine şahitlik eden Abdülhak Şinasi Hisar, *Boğaziçi Mehtapları* adlı kitabında bu eğlenceyi detaylı bir şekilde anlatır. Hisar, bir gelenek hâline gelen bu eğlencenin artık mazide kalacağı ön görüşüne sahiptir. Hisar'ın kendi hatıratının bir ürünü olan bu eseri okumak, mehtap eğlencelerinin toplumdaki mahiyetini anlamak ve kavramak için oldukça önemlidir. Zira "*Boğaziçi Mehtapları*, bir ferdin hâtıratı olmaktan çok, aynı devri yaşamış insanların ortak hâtıraları şeklindedir." (Akün 1992: 262). Uzun bir zaman varlık gösteren mehtap eğlenceleri hem divan şiirine hem de birçok romana ve müstakil olarak *Boğaziçi Mehtapları* adlı esere kaynaklık etmiştir. Mehtap eğlencelerinden bahseden metinler manzum veya mensur oluşuna, yazarın bakış açısına,

<sup>1</sup> Tarafımızca yapılan incelemede de *Şeyhülislam Bahayî Divanı*'nda mehtap gezintileriyle ilgili bir ifade bulunamamıştır.

yine yazarın bulunduğu döneme göre muhteva açısından farklılık gösterir. Bu bağlamda klasik Türk şiirinde, mehtap eğlencelerinin nasıl ele alındığını daha iyi anlayabilmek adına mehtabiyeleri, biçim ve içerik yönünden incelemek gerekir.

## 1. Mehtabiyelerin Biçim Özellikleri

### 1.1. Kullanılan Nazım Şekilleri

Mehtap eğlencesini anlatan manzumeler, nazım şekli açısından çeşitlilik göstermektedir. Yapılan araştırmalar neticesinde mehtap âleminden bahseden kırk bir gazel, on bir musammat, dokuz şarkı ve üç kaside tespit edilmiştir. Bunlardan musammat ve şarkılarda yer alan mütekerrir mısraları ayrıca zikretmek gerekir. Zira bu tekrar ifadeler, ilgili manzumenin muhtevasına yön veren yapı taşıdır. Bu doğrultuda mehtap âlemlerini konu alan manzumelerdeki bazı mütekerrir mısralar, şunlardır: ey meh-i evc-i letâfet çıkalum mehtâba (Alıcı 1998: 230), kasr-ı Kâğıd-hâne'de eyle safâ (Arslan 2003: 330), buyur sad şevk ile meh-tâbe-i kasr-ı Çırâğân'a (Gürel: 468), gâh bûse ver bana şâd it beni gülzârda (Yılmaz 2001: 189), mehtâb edelim bu gice ey mâh-ı felek-tâb (Gürel 388), mevsimdir gidelim Göksu'ya ey çeşm-i kebûd (Erdoğan 2007: 229), bu gice gel bize mehtâb idelim (Yıldız 2002: 227), tâ seher saz ile mehtâb idelim (Enderunlu Fazıl 1258: 6), Göksu'ya gel ey çeşm-i kebûd 'âlem-i âb it (Gürel 395)... Görüldüğü üzere şairler, mehtap eğlencesini anlatırken nakarat mısraların kullanımında konuyu ilgilendiren ifadelere yer vermişlerdir.

### 1.2. Üslup

Mehtap âlemleri ay ışığının seyredildiği, musikinin dinlendiği ve sevgiliyle buluşmaya fırsat tanıyan günlerin başlangıcıdır. Bu duruma istinaden mehtabiyelerdeki hâkim üslup, âşıkane'dir. Şairler için mehtaplı geceler, sevgiliyi görmek demektir.

Antepli Aynî, sevgiliyi görme arzusuyla onun saç ve yanağını hayal ederek mehtaplı gecelerde Göksu'ya gittiğini söyler:



Hayâl-i zülf ü ruhuñla efendim ağlayarak  
 Bu bende her gice Göksu'ya mâh-tâba gelür (Aynî) (Arslan 2004: 122)

Sünbülzade Vehbî ise Boğaz'da mehtap seyrine çıkarken kayıkta gümüş gerdanlı bir sevgiliyi düşlemektedir:

Gâh alıp zevrakçeye bir sîm-gerden nâzeîn  
 Seyr-i mehtâb eylesin çıksın Boğaz seyrânına (Sünbülzade Vehbî) (Yenikale 2017: 115)

## 2. Mehtabiyelerin İçerik Özellikleri

Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Boğaziçi Mehtapları* adlı hatıratında aslî kahramanların kim olabileceğini yorumlayan Ömer Faruk Akün, aynı zamanda bir mehtap âleminde olmazsa olmaz unsurları sıralar. Bu çerçeve içinde ay, deniz, saz, kayık ve yalı mehtap eğlencelerinin aslî unsurlarıdır. (1992: 262).

Yukarıda zikredilen unsurlardan hareketle, mehtap eğlencelerinin klasik Türk edebiyatında nasıl işlendiği bahsi *mehtap*, *Boğaziçi*, *müzik*, *kayık* ve *yalı* başlıklarıyla açıklanabilir.

### 2.1. Mehtap

Mehtap âlemleri, ismiyle müsemma olduğu üzere mehtaplı gecelerde tertip edilir. Parlaklığı ile bu şölenin münşisi olan mehtap, sadece karanlık geceyi aydınlatmaz aynı zamanda mehtapçıların, Boğaziçi'nde zevküsefa ile yol almasına vesile olur.

Mehtaba çıkanlar, tabiat ve musikinin eşsiz uyumuyla meydana gelen esrarlı atmosfer içinde tam bir teslimiyete varırlar. Bu teslimiyet âdeta, ruhun bedenden ayrılması ve katılan insan topluluğu içinde *ben*'in silinerek bir bütün hâlinde *biz*'e dönüşmesidir. Ahmet Hamdi Tanpınar bu sebeple mehtabı *bir ayışığı ibadeti* olarak tanımlar (Koç 2005: 207).

Mehtap âlemleri, yazın üç defa, havalar iyi giderse sonbaharda bir olmak üzere senede dört kez (mehtabın 12-13-14. günlerinde toplam 12 gece) yapılır (Sakaoğlu vd. 1999: 143). Mehtap âlemlerinin hangi gün

yapıldığını belirten bazı şairler, özellikle mehtabın on dördüncü gününü zikretmiştir:

Bâğın dolaşıp bülbül-i dil gûşe-i câyun  
Cûlar dahı leb-teşnedir öpmeklige pâyun  
Kıl 'arz-ı cemâl 'âleme on dördüdür ayun  
Mehtâb edelim bu gice ey mâh-ı felek-tâb (Enderunlu Vasıf) (Gürel  
389)

Dün gice Sermedî aldım bir ben  
O mahabbetleri gayrı gör sen  
Ayın on dördü de gâyet rûşen  
Bu gice gel bize mehtâb idelim (Sermedî) (Yıldız 2002: 227)

Mehtap âlemlerinde farklı kayıklarda yol alan kadınlar ve erkekler, kayıkların birbirine yaklaşmasıyla sevdiklerini görebilme fırsatı yakalar. Kaçgöçün olmadığı bu günler, sevgililerin buluşması için fırsattır.

İlhamî mahlasıyla şiirler yazan III. Selim, sevgilinin kayığı yakınından geçince aslında hazır cevap biriyken heyecandan dilinin tutulduğunu anlatır:

İlhâmî yârin zevrakı geçdi yakın bizden yana  
Nutkum tutuldu vehleten hayli hazır cevâb iken (İlhamî) (Yılmaz  
2001: 108)

Aşağıdaki mısralarda ise sevgilinin yüzünü açmasını, saçlarını omuzuna dökmesini isteyen şair, ay yüzlü sevgilisini mehtap seyrine çağırır:

Mehtâb-ı ruhun 'aks idüb ey gurre-i behçet  
Urdu feleğın safvet-i mâhı yeme gâyet  
Aç rûyını at düşine zülfün kıl 'inâyet  
Mehtâb idelim bu gice ey mâh-ı felek-tâb (Enderunlu Vasıf) (Gürel,  
388)

## 2.2. Boğaziçi

Osmanlı ile daha müreffeh bir muhite dönüşen Boğaziçi, sakinleriyle yeni bir medeniyete öncülük etmiştir. Özellikle yaz aylarında Boğaziçi'ne taşınan İstanbul halkı, burada hoşça vakit geçirmiştir.

15. yüzyılın ortalarından itibaren önemli değişiklikler geçiren Boğaziçi, kısa zamanda kurulan köyler; devlet büyükleri tarafından yaptırılan kasırlar, köşkler ve yalılarla gittikçe güzelleşir (Gökbilgin 1992: 251). Artan imar faaliyetleri ve nüfus ile medeniyetin vuku bulunduğu bir mekân hâline gelir. “Osmanlı, kendine has hayatıyla Boğaziçi’ne özel bir çehre kazandırır. Osmanlı’nın şairi de bu tabiatı ve coğrafyayı, içindeki hayat ile birleştirerek özel bir medeniyet sahnesi hâlinde anlatır.” (Pala 1996: 37).

Orta Asya’dan kalkıp büyük göçler ve savaşlar sonunda Anadolu’ya gelen, İstanbul’un fethiyle vatanın bütünlüğünü sağlayan Türklerin kurduğu *Boğaziçi medeniyeti* tarih, tabiat, şiir, musiki, mimari, aşk ve insan zarafetinin terakibinden müteşekkildir (Koç 2005: 51). Mehtap âlemleri ise Boğaziçi medeniyetinin bir tezahürüdür. Boğaz’da kayıklarla gezen mehtapçılar, Boğaziçi’nin çeşitli semtlerine uğrayarak bu medeniyetin tüm güzelliklerini görme fırsatı yakalar.

Boğaziçi’nde yer alan birçok semt adı, mehtap seyrinin anlatıldığı manzumelerde zikredilir. Bunlar: Küçüksu, Şemsi Paşa, Beşiktaş, Beylerbeyi, Kandilli, Beykoz, Hisar, Tarabya, Bebek, İstinye ve Göksu’dur<sup>2</sup>. Göksu, ismi en çok geçen semttir.

Giceyi gündüze tebdil idelüm tâ-be-seher  
**Şemsi Pâşâ**dan idüp semt-i **Beşiktaş**a güzer  
 Nâşidâsâ okuyup böyle güzel şarkılar  
 Ey meh-i evc-i letâfet çıkalum meh-tâba (Nâşid) (Alıcı 1998: 231)

Gitmek ister şevk-i meh-tâb ile cânım **Beykoza**  
 Gelmem amma n’eyleyüm aslâ o cânım **Beykoza** (Abdülhalim Neyyir Dede) (Altunel 1995: 166)

Şevk ile âb ü hevâya uyalım  
 Vaktidir zevk u safâya doyalım  
 Ne **Hisar** ü ne **Tarabya** koyalım  
 Tâ seher saz ile mehtâb edelim (Enderunlu Fazıl) (Enderunlu Fazıl 1258: 6)

<sup>2</sup> Semt adları, örnek verilen manzumelerde koyu renkle gösterilmiştir.

Bahrun bu şeb emvâc-ı safâ aşdı boyından  
 Vâsıf binelim kayığa **İstinye Koyu**'ndan  
 Sâgar çekerek şevk ile **Kandilli** suyu'ndan  
**Göksu**'ya gel ey çeşm-i kebûd 'âlem-i âb it (Enderunlu Vasıf)  
 (Gürel, 395)

Ahmet Cevdet Paşa, Sultan Abdülmecid Han devri hakkında bilgi verirken mehtabın en güzel seyredildiği koyların Bebek ve Büyükdere olduğunu şu şekilde söyler:

O zaman Boğaziçi, cennetten bir nümûne idi. Hele mehtâb geceleri denizlerin yüzü, seyirci kayıklarıyla resmi alınacak bir şekl ü hey'etde idi. Ma'lûm a! en güzel mehtâbı olan Bebek koyu ile Büyükdere koyudur. Nas, "Gümüş Servi" temâşası için Büyükdere'ye giderler ve kimi Bebek sâhillerine inerler idi (Halaçoğlu 1980: 9).

Refî-i Kalayî için Bebek, âşğın mehtap seyrine çıktığı ve sevgilisinin bu sahilden geçmesini beklediği yerdir:

Hayâl-i şevk-i ruhsârınla mehtâb eylesin 'âşik  
 Gel ey nûr-ı basar bir sâhil-i bahr-i **Bebek**den geç (Refî-i Kalayî)  
 (Alpaydın 2007: 343)

### 2.3. Müzik

Müzik, çoğu eğlencenin olmazsa olmazlarından. Mehtap eğlencesine katılanlar da aynı düşünceye sahip olmalı ki Boğaziçi'nde kayak ile gezinirken müziği ihmal etmemiş; onlara gür sesli hanendeler ve sazandeler eşlik etmiştir.

Millî çalgılarımızdan olan saz, mehtap seyirlerinin temsilidir. Kayık üstünde değişerek devam eden saz fasılları, dinleyenlerin iliklerine kadar işler; dinleyicilerin hepsi, sazın sihirli dokunuşuyla köşelerinde büyülenmiş gibi, üstlerine yığılan şiir ve hayal altında uyuşup kalır (Hisar 1995: 88). Mehtap eğlencelerinde sazandelere eşlik eden hanendeler ise yüksekte tuttıkları defle vecde gelerek şarkı okumaya başladıklarında farklı bir âlem ortaya çıkar (Hisar 1995: 99).

Ruhun gıdası olan musiki, mehtap eğlencelerine canlılık katar. Ay ışığı altında, hanende ve sazandelerin terennümüyle his ve hayal

dünyalarını harekete geçiren mehtapçılar, kulaklarına müzik ziyafeti veririr.

Enderunlu Fazıl, mehtap seyrine çıktığı kayıkta iki çalgıcı ve hoşça şarkı söyleyecek biri varsa sabaha kadar eğlenebileceğini söyler:

Ola kayıkta iki sâzende

Bir iki nağmesi hoş hânende

Bir de ol şûh ile Fâzıl bende

Tâ seher saz ile mehtâb edelim (Enderunlu Fazıl) (Enderunlu Fazıl 1258: 6)

Kayıкта, söylenen şarkının makamı veya çalınan müziğin önemi yoktur. Güzel sesli bir şarkıcı ve ona eşlik edecek birkaç sazın olması yeterlidir.

Bir iki mutrib-i hoş-nağme olup bir iki sâz

Geh beyâtî okusun gâh çalup nâz u niyâz

Çıkalum sahn-ı çemenzâr-ı Küçüksuya birâz

Ey meh-i evc-i letâfet çıkalum meh-tâba (Nâşid) (Alıcı 1998: 230)

Esrar Dede, aşağıdaki mısralarda mehtap eğlencelerinde yükselen musikiyi âdeta okuyucuya duyurur ve def, kudüm gibi çalgıları da zikrederek bu gezintilerde sadece sazın yer almadığını hatırlatır:

Meclis-i dak u lak u hande-i rind ü mutrib

Gâh düm düm tek ü geh hey hey ü gâhî hû hû

Etdi teşrîf kudûmuyla büt-i nağme-serâ

Mutrib-i def-zeni bî-tâb u mecâl-i bâzû (Esrar Dede) (Horata 2019: 327)

## 2.4. Kayık

Denizde düzenlenen mehtap eğlenceleri için gerekli başlıca unsurlardan biri kayıktır. Kayığı, bu merasimde sadece bir vasıta olarak değerlendirmemek gerekir. Çünkü mehtap sefasına katılanların eğlendiği asıl mekân, kayıktır. Mehtap gecesinin kahramanları, çalgıcıların kayığından yükselen hoş nağmeler eşliğinde, kayıklara yerleştirilen yiyecek ve içecekleri tüketerek Beykoz, Hisar, Bebek gibi Boğaziçi'nin çeşitli semtlerini kayıklarla hep birlikte gezer.

Boğaziçi'nde mehtap seyri, devlet ricali ve zengin kimseler tarafından düzenlenir. Mehtap seyri tertip eden kimse, oturduğu köyün Pazar kayığını saz takımı için kiralar. Çünkü bu kayıkların arka taraflarındaki düz ve hayli uzunca kısımları, hanende ve sazendelerin oturmasına ve saz aletlerinin konmasına uygun yapıdadır (Mazak 2010: 8). Ayrıca çalgıcıların oturduğu kayık, sadece çalgı aletlerinin değil; mezelerin de sığacağı kadar hacimlidir. Envaiçeşit yiyecek ve içecek kayıklarda mutlaka hazır bulundurulur (Hisar 1995: 64).

Mehtabı su üstünde temaşa etme hevesi, kayıkları mehtap eğlencelerinin ayrılmaz bir parçası kılar; kayıklar, içinde yiyip içilen ve musiki ile ruhların coştığı bir araç olur:

Nev-süvâr-i zevrak ol gel zevk-i mehtâb edelim

Nağme-i mutribile 'akl u sabrı bitâb edelim

Gâh şarkılar okunsun şevki pürtâb edelim

Gâh bûse ver bana şâd et beni gülzârda (İlhamî) (Yılmaz 2001: 189)

19. yüzyıl şairlerinden Fatin ve Sermedî, iskelede hazır olan kayıkları işaret ederek mehtap seyrine çıkmayı teklif eder:

Zevk-i mehtâb idelim subha kadar deryâda

Virelim mâ-hasal-ı derd ü gamı bir bâda

İşte üç çifte kayık iskelede âmâde

Mevsimidir gidelim Göksu'ya ey çeşm-i kebûd (Fatin) (Erdoğan 2007: 229)

Geçen ahşamki gelir mi yâde

Öyle zevk oldu mû bir esnâda

Yine üç çifte kayık âmâde

Bu gice gel bize meh-tâb idelim (Sermedî) (Yıldız 2002: 227)

## 2.5. Yalı

Yalılar, denizle iç içe yaşamının neticesinde inşa olunmuştur. Güçlü devlet mensupları ve sarayın önyak olmasıyla yapılan yalılar, eskiden ısınma koşulları nedeniyle yazlık olarak kullanılmıştır. Bütün bu yönleriyle yalı aristokratik, büyükçe, ahşap ve geçici olarak ikamet edilen bir sayfiye konutu hâline gelmiştir. Bu sayfiye konutları, imparatorluğun

son dönemine kadar zikredilen özellikleriyle varlığını büyük ölçüde korumuştur (Kuban 1998: 196).

Yazın yalılara taşınan ahali, vaktini daha güzel geçirmek için mehtap eğlenceleri tertip etmiştir. Su üstünde başlayan bu eğlenceler, Boğaziçi'ndeki neşe ve zevki tamamlamak adına, yalılara taşınmıştır.

Bazı yalılarda mehtabı seyretmek üzere ayrılan bir bölüm bulunmaktadır. Bu kısım "mehtabiye" olarak isimlendirilir. Sözlüklerde "mehtabiye" kelimesi için yapılan izahlardan biri de ilgili kelimenin mekân adı olarak kullanılmasıdır. Kameriye veya mehtabî olarak da adlandırılan mehtabiye, mehtaplı gecelerde oturmak için bahçede telden vesairenden yapıp etrafı sarmaşık ve çiçek ile örtülen kafes şeklindeki mahal (Ali Nazîmâ ve Faik Reşad 2009: 197); bahçelerde, mehtaplı gecelerde oturmak üzere tel veya kafes tarzında, kubbeli olarak yapıp etrafı sarmaşık ve süslü çiçeklerle örtülü bulunan yer, küçük köşk (Develioğlu 2013: 558) şeklinde tanımlanır.

Enderunlu Vasıf, mehtabın on dördü gecesinde ay ışığını izlemek için Çırağan Sarayı'nın mehtabiyesine davette bulunur:

Ayun on dördü oldu seyre çık sahn-i gülistâna  
Ruhun pertev-nümâ-yı behçet olsun mâh-ı tâbâna  
Kerem kıl muntazır teşrîfüne yalı-yı şâh-âne

Buyur sad şevk ile meh-tâbe-i kasr-ı Çırâğân'a (Enderunlu Vasıf)  
(Gürel: 468)

Hatice Sultan'ın sahil sarayına tarih düşen Şeyh Galib, sahil saraydaki mehtabiyenin önünde havuz olduğunu belirtir:

O mehtâbiyye ol havz-ı münevver pîşgâhında

Bilir âyine-i subh u safâya eyler istignâ (Şeyh Galib) (Okcu 2011: 202)

Mehtap âlemlerinin akabinde, eğlencenin sürdürüldüğü bir diğer yapı, kasırlardır. Devrin padişahına övgüde bulunan Leyla Hanım, mehtap seyrine çıkan padişaha Kağıthane Kasrı'nda eğlenmesi için seslenir:

Gâh gâh itdikçe seyri-i mâh-tâb  
Mâh ide mihr-i cemâlinden hicâb  
Bin yaşa ey pâdişâh-ı Cem-cenâb

Kasr-ı Kâğıd-hâne'de eyle safâ (Leyla Hanım) (Arslan 2003: 330)

Lale Devrinde Defterdar'da zarif bir şekilde yaptırılan kasır, Neşatâbâd adıyla anılır (Sevengil 1927: 111). Aşağıdaki mısralarda mehtap seyrine çıkan gönül, gecenin sonunda Neşatâbâd Kasrı'na varır:

Seyr-i mehtâb iderek 'âlem-i âb içre gönül

Zevrak-ı meyle bu şeb gitdi Neşât-âbâde (Şeyhülislam Arif Hikmet Bey) (Arif Hikmet 1335: 174)

### 3. Sonuç

Mehtap eğlenceleri, mehtabın olduğu günlerde Boğaziçi'nde kayıklarla düzenlenen bir şölendir. Çoğu kişinin katılmayı tercih ettiği bu şölen, Osmanlı devrinde İstanbul halkının nasıl eğlendiği hakkında bilgi vermektedir. Bu eğlencenin ne olduğuna dair malumat alınabilecek kaynaklar arasında klasik Türk şiiri de bulunur. Zira klasik Türk şairlerinin, 18. yüzyıldan itibaren eserlerinde mehtap gezintilerine yer verdiği görülmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda Edirneli Kâmî (öl. 1724), Nedim (öl. 1730), İzzet Ali Paşa (öl. 1734), Mustafa Rahmi (öl. 1752), Nevres-i Kadim (öl. 1762), Koca Ragıp Paşa (öl. 1763), Haşmet (öl. 1768), Kanî (öl. 1791), Nâşid (öl. 1791-92), Esrar Dede (öl. 1796), Şeyh Galib (öl. 1799), Neyyir Abdülhalim Dede (öl. 1800), Neş'et Efendi (öl. 1807), Muvakkit-zade Pertev Muhammed (öl. 1807), İlhamî (öl. 1808), Sünbülzade Vehbi Divanı (öl. 1809), Enderunlu Fâzıl (öl. 1810), Refî Amidî (öl. 1816), Refî-i Kalayi (öl. 1823), Halim Giray (öl. 1823), Enderunlu Vasıf (öl. 1824), Keçecizade İzzet Mollâ (öl. 1829), Antepî Aynî (öl. 1837), Tâhir Selam (öl. 1844), Sermed (öl. 1847), Leyla Hanım (öl. 1848), Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey (öl. 1859), Şeref Hanım (öl. 1861), Fatîm (öl. 1866) ve Hersekli Ârif Hikmet (öl. 1903), mehtap eğlencelerinden söz eden şairlerdendir. Adı geçen müellifler içerisinde bu eğlenceden en çok bahsedenler ise Muvakkit-zade Pertev Muhammed (öl. 1807), İlhamî (öl. 1808) ve Enderunlu Vasıf (öl. 1824)'tır.

Mehtap âlemlerinin işlendiği anlatılar, divan edebiyatı literatüründe bir tür adı olarak yer almamaktadır. Bu duruma istinaden mehtâp eğlencelerinin anlatıldığı şiirleri, tür adı olarak tanımlama ihtiyacı doğar ki muhtevası ve klasik Türk edebiyatındaki diğer tür adlandırmaları göz önünde bulundurularak bu anlatılara, mehtabiye denilebilir. Mehtap sefasından, manzumesinin tamamında olmasa dahi, bahseden ilk şair



Edirneli Kâmî (öl. 1724), baştan sona şiirinde söz eden ilk müellif ise Nâşid (öl. 1791-1792)'tir. Nâşid, şiirini şarkı nazım şekliyle yazmıştır. Mehtap gezintilerinin anlatıldığı manzumeler gazel, kaside şarkı ve musammat gibi farklı nazım şekilleriyle kaleme alınmış olup bunlar içerisinde en çok tercih edilen gazeldir.

Mehtabiyeler, eğlencenin temel ögesi *mehtap* başta olmak üzere *Boğaziçi, kayık, müzik* ve *yalı* etrafında şekillenen bir kelime örgüsüne sahiptir. Ayrıca mehtap eğlencelerinin işlendiği şiirlerde şeb-i mehtab, safa-yı mehtab, âlem-i mehtab veya serv-i simin gibi bu âleme mahsus bazı kavramların oluştuğu görülür.

### Örnek Şiirler:

Şarkı Beyâtî Halîm Ağa  
Şeh-levendüm kanalum câm-ı şarâb-ı nâba  
Şöyle nûş eyleyelüm kim dönölüm bî-tâba  
Hele meyl itme pek erkenden efendüm h'âba  
Ey meh-i evc-i letâfet çikalum meh-tâba

Bir iki mutrib-i hoş-nağme olup bir iki sâz  
Geh beyâtî okusun gâh çalup nâz u niyâz  
Çikalum sahn-ı çemenzâr-ı Küçüksuya biraz  
Ey meh-i evc-i letâfet çikalum meh-tâba

Nev-hurâmum yine müstağrak olup kemhâya  
Tâze zînet virüp ol kâmet-i müstesnâya  
Sarf-ı zihn eylemeyüp ya'ni gam-ı ferdâya  
Ey meh-i evc-i letâfet çikalum meh-tâba

Giceyi gündüze tebdîl idelüm tâ-be-seher  
Şemsi Pâşâdan idüp semt-i Beşiktaş'a güzer  
Nâşidâsâ okuyup böyle güzel şarkılar  
Ey meh-i evc-i letâfet çikalum meh-tâba (Nâşid) (Alıcı 1998: 230)

Gice Kandilli'de gök kandîl olup ol meh-rû  
Mâh-tâb eyleyerek eyledi azm-i Göksû

Ol şehenşâh-ı hüsün basdı kadem şevketle  
Hele Beglerbegi'nin başına devletdir bu

Boğaz içinde bu şeb mey vererek mûğ-beçeler  
Etdi sâgar gibi leb-rîz bizi tâbe-gelû

Gel çelîpâ için etme beni hicrana düçâr  
N'olur istavroza gitme bu şeb ey kâfir-hû

Subha dek eyleyelim şevk ile zevk-i meh-tâb  
Mestdir çeşm-i siyeh-meste yeter bu uyku

Tâb-ı meh-tâbı görüp hayrete düşmüş hurşîd  
Gösterir göz kapayıp encüm ü mâha doğru

Meclis-i keyf-i arak âlem-i diğeri etdi  
Rûy-ı mînâmıza aks eyledi hattâ mînû

Doğdu her halka-i kulkulde birer mihr-i safâ  
Meşrık-ı nûr-ı füyûz oldu leb-i teng-i sebû

Dâ'im âğusu olur duht-ı rezin cilvegehi  
Var ise bitdiği dem tâke sarılmış bu kedû

Feyza bak şu'le-i germiyyeti ikâd eyler  
Mevc-i tûfân-ı arak her ne kadar etse gulû

Pey-rev-i bülbüle-i câm-ı arak oldu hümây  
Kû-be-kû kulkul-ı mînâsını söyler kû kû

Meclis-i dak u lak u hande-i rind ü mutrib  
Gâh düm düm tek ü geh hey hey ü gâhî hû hû

Etdi teşrîf kudûmuyla büt-i nağme-serâ  
Mutrib-i def-zeni bî-tâb u mecâl-i bâzû

Yârdan sana şu peymâne ki ihsân oldu  
Mihri didâr idi Esrâr sabâha karşı

Sâye-i Hazret-i Gâlib'de Boğaz içre bu şeb  
Zevk-i "min-tahtihe'l-enhâr" idi bana her sû<sup>3</sup> (Esrar Dede) (Horata 2019: 326)

### Kaynakça

- AKKAYA, Hüseyin (1994), *Neves-i Kadîm ve Türkçe Divanı*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- AKKUŞ, Metin (2006), *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- AKSOYAK, İ. Hakkı ve Mehmet Arslan (2018), *Haşmet Dîvânı*, <http://ekitap.ktb.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 06. 01. 2019).
- AKÜN, Ömer Faruk (1992), "Boğaziçi Mehtapları", *DİA*, XI, 262-265.
- ALICI, Lütfi (1998), *Dîvân-ı Nâşid, İnceleme-Tenkitle Metin*, Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.
- ALİ NAZÎMÂ ve FAİK REŞAD (2009), *Mükemmel Osmanlı Lügati*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ALPAYDIN, Bilal (2007), *Refî'-i Kâlâyî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- ALTINAY, Ahmet Refik (2010), *Lâle Devri (1718-1730)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ALTUNEL, Melek (1995), *Neyyir Abdüllahim Dede Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- ARISAN, Kâzım ve Duygu Arisan Günay (2000), *Abdülaziz Bey, Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ARİF HİKMET (1335), *Divan-ı Arif Hikmet*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.

<sup>3</sup> *Esrar Dede Divanı*'nda yer alan bu gazel (207. gazel) ve 214. gazel, Şeyh Galib ile Esrar Dede'nin Boğaz'da zaman zaman mehtap seyrine çıktığını göstermektedir (Horata 2019: 15). 207. gazelde bahsedilen mehtap eğlencesini ise büyük ihtimalle Şeyh Galib'in bizzat kendisi tertip etmiştir (Ayvazoğlu 2013: 64).

- ARSLAN, Mehmet (2003), *Leylâ Hanım Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ARSLAN, Mehmet (2004), *Antepli Aynî Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ARSLAN, Mehmet (2018), *Şeref Hanım Divanı*, <http://ekitap.ktb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 06. 01. 2019)
- AYDEMİR, İbrahim Ahmet (1989), *Refî' Âmidî Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- AYPAY, İrfan (1998), *Lale Devri Şairi İzzet Ali Paşa-Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divan (Tenkitli Metin), Nigâr-nâme (Tenkitli Metin)*, İstanbul.
- AYVAZOĞLU, Beşir (2013), *Geceleyin Dersaadet*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- AYVAZOĞLU, Beşir (2013), *Kuşunun Son Şarkısı*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- BAŞTUĞ, İbrahim (2002), *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ), İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, IV*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- BATİSLAM, Hanife Dilek (2016), *Divan Edebiyatı Bahçesinden [Örneklerle Türler]*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- BEKTAŞ, Ekrem (2017), *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*, <http://ekitap.ktb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 06. 01. 2019).
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2013), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- ELMAS, Sevgi (1997), *Rahmî (Kırımlı Mustafa) Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.
- ENDERUNLU FÂZİL (1258), *Divan-ı Fâzıl Bey Enderunî*, Kahire.
- ERDOĞAN, Mehtap (2007), *Fatîn Dîvânı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib (1992), "Boğaziçi", *DİA*, XI, 251-252.
- GÜREL, Rahşan (1999), *Enderunlu Vâsif Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- HALAÇOĞLU, Yusuf (1980), *Ahmet Cevdet Paşa- Ma'rûzât*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- HERSEKLİ ARİF HİKMET (1335), *Divan-ı Arif Hikmet*, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- HİSAR, Abdülhak Şinasi (1995), *Boğaziçi Mehtapları*, İstanbul: Sebil Yayınevi.
- HORATA, Osman (2019), *Esrâr Dede Divanı*, <http://ekitap.ktb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 06. 01. 2019).
- KANAR, Mehmet (2013), *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Say Yayınları.

- KAZAN NAS, Şevkiye (2019), *Tâhir Selâm Divanı*, Konya: Palet Yayınları.
- KEMİKLİ, Bilal (2011), *Şâir Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyefendi Hayatı-Eserleri-Şiirleri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- KOÇ, Murat (2005), *Yeni Türk Edebiyatı'nda Boğaziçi ve Boğaziçi Medeniyeti*, İstanbul: Eren Yayınları.
- KUBAN, Doğan (1998), *Kent ve Mimarlık İstanbul Yazıları*, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- MACİT, Muhsin (2016), *Nedîm Divanı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- MAZAK, Mehmet (2010), *Boğaziçi ve Kayık Kültürü*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- OĞRAŞ, Rıza (1991), *Hoca Neş'et Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OKÇU, Naci (2011), *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- PALA, İskender (1996), "Divan Şiirinde Boğaziçi", *İstanbul Armağanı II* (Haz. Mustafa Armağan), İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- SAKAOĞLU, Necdet ve Nuri Akbayar (1999), *Binbir Gün Binbir Gece-Osmanlı'dan Günümüze Eğlence Hayatı*, İstanbul: DenizBank Yayınları.
- SARAÇ, Yekta (2014), *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- SEVENGİL, Refik Ahmet (1927), *İstanbul Nasıl Eğleniyordu? -Fetihten Zamanımıza Kadar*, İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- ŞAHİN, Ebubekir Sıddık (2004), *Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- ŞEYHÜLİSLAM ARİF HİKMET (1283), *Divan-ı Arif Hikmet Bey*, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- TOPARLI, Recep ve Sadi Çöğenli (1992), *Divan-ı Halim Giray*, Erzurum.
- YAZAR, İlyas (2017), *Kânî Dîvânı*, <http://ekitap.ktb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 06. 01. 2019).
- YAZICI, Gülgün (2017). *Edirneli Kâmi ve Dîvânı*, <http://ekitap.ktb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 06. 01. 2019).

- YENİKALE, Ahmet (2017). *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*.  
<http://ekitap.ktb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 06. 01. 2019).
- YILDIZ, Serhat (2002), *Sermed Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- YILMAZ, Kâşif (2001), *III. Selim (İlhâmî) Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- YORULMAZ, Hüseyin (1989), *Koca Râğıb Paşa Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.